

Turfan Karızları (Yer Altı Su Kanalları)

“**Karız**” sözcüğü; kehriz (Bu gün Anadolu’da “keriz” olarak kullanılan bu sözcük, sebil, herkesin kullanımına açık çeşme anlamındadır. Aynı zamanda, argoda da; malını mülkünü herkesin kullanmasında sakınca görmeyen, malını sebil gibi dağıtan kişiler için kullanılmaktadır.) lağım veya yer altından giden su kanalı anlamındadır. Burada kullanılan lağım sözcüğü ilk anda bugün büyük şehirlerde kullanılan atık su yollarını çağırırsa da asıl anlamı yer altına açılan tünel, kanaldır. Bilindiği üzere Osmanlı ordusunda, fethedilmek istenen kalelerin etrafı sarıldığında, yer altından tüneller açarak kale duvarı altına ve girişine patlayıcı yerleştirip, kale duvarlarının veya kapısının yıkılmasını sağlayan asker grubuna “lağımcı” denirdi.

Bugün hala kullanılabilen ve Asya’da bir uygarlık harikası olan yer altı su kanalları, belli bölgelerde yerin 110 metre altına kadar inmekte ve toplam uzunluğu beş bin kilometreye ulaşmaktadır. Tanrı Dağları’ndan, Turfan şehrine su getirmek amacıyla Uygur Türkleri tarafından yapılmıştır. **Bu haliyle, Çin seddinden daha önemli bir yapı olduğu ortadadır..** Bu

konuda sayın

Dursun Özden

'in yapmış olduğu tespitler Türk Tarihi ve medeniyeti açısından çok önemlidir.

“Orta Asya’da bulunan antik uygarlık harikası olan Karız su kanalları, Tanrı Dağları’ndan ve yeraltı kaynaklarından Turfan’a su getiren, **çölün altında 110 metre derinlikte ve toplam 5 bin kilometre uzunluğundaki yeraltı su tüneli**

, Türklerin yaratıcılığını özetliyor.

Karız harikası; Orta Asya’daki yerleşik yaşam, kentleşme kültürü, mimari planlama, haritacılık ve bir teknoloji harikası olarak insan yaratıcılığının doruklarından biri.

Şimdiye dek batının, Avrupa merkezli tarihçilerin ve kimi Türkologların yazdıkları; “Asyalılar, hiç bir zaman yerleşik olamadı. At üstünde, çadırlarda ve su başlarında sürekli göçebe toplum biçiminde yaşarlardı...” şeklindeki savları çürüten bir tarihi gerçek olan Karız Su Tüneli, Çin Halk Cumhuriyeti’nin

Uygur Özerk Bölgesi

'nde bulunan ve Tanrı Dağları’ndan Turfan şehrine kadar yer altında uzanan ve

Çin Seddi’nden sonra dünyanın ikinci uygarlık harikası

olarak değerlendiriliyor. Bu gün olduğu gibi, dün de “

Avrasya Uygarlığı

” hep vardı ve öndeydi.”

“**Karız**” sözcüğü; kehriz, lağım ve yeraltı su yolu demektir. Suyun aktığı yeraltı kanalı anlamına gelen “teşme” olarak da söylenmekte. Aslında, bölgede Karız’ın yapımında kullanılan bazı Türkçe kökenli sözcüklerden de anlaşılacağı gibi, bu uygarlık harikasını yapanların Türk olduğu anlaşılmakta. Örneğin: Tuynuk: Kuyu. Kurutka: Sert çamur. Küz: Kaynak. Karızçı: Kuyu kazan kişi. Geltekçi: Hayvan sürücüsü. Yuklima: Kuyu ağzına konulan örtü. Tirek: Direk. Yanlık: Yana konulan tahta. Çukka: Tehlike işareti. Suğuk çüşüş: Soğuk havanın içeri girmesi. Suğukçi: Sucu kişi. Kuduk seviti: Çubuktan örülmüş küçük sepet. Ketmin: Kazma, kazıcı. Çığrik: çamur makinesi (elle). Yağ: Yağ. İlme: Dut ya da karaağaç çatalından yapılan tarak. Tilma: İlk kuyunun başı...vb”.

“Karız, deniz seviyesinin altında kalan tarım alanlarına, köylere ve yerleşim merkezlerine suyu taşımaya yarayan yatay ve düşey yeraltı su tünelleri - galerileridir. Bu kanalları yaklaşık 100 metre yeraltında konumlandırmanın amacı, güzergahın geçtiği çölde ortalama +40 derecenin bulunduğu hava koşulları düşünülerek, sızıntı ve buharlaşmadan kaynaklanan su kayıplarını azalmaktır. Bir karız tamamen yer çekimi kuvveti ile işlemektedir. Bu şekilde tasarlanıp, kendi içindeki eğim dikkate alınarak suyun doğal eğimi ve akar kotu, iki karız arasında eğim hesabı ile yapılmış olup, pompa gereksinimini ortadan kaldırmıştır. Örneğin: Turfan’a bağlı Piçan ile Dalankarız ilçeleri arasındaki karız uzunluğu 8 km. olup, 190 adet kuyu bulunmaktadır. Kuyular arasındaki kot farkından anlaşılacağı gibi, karız içinde suyun doğal akar eğimi en az %1’dir...”

Dursun Özden (Aydınlık Dergisi Eylül 2004)